

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЧЕСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ	
Изходящ №	дата 201 г.
Изходящ № <u>316</u>	дата <u>08.05</u> 20 <u>18</u> г.
София 1113, бул. Шипченски проход № 52, бл. 17	
тел.: 02/ 979 29 98 ; факс: 02/ 870 21 91	

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Йорданка Гешева от ~~Институт за исторически изследвания~~
при БАН за дисертационен труд за придобиване на ~~научната степен~~
„доктор на науките”

Автор: Костадин Илиев Паев

Тема: Търновската конституция в светлината на Балканския конституционализъм от XIX век. Сравнително историко-правно изследване

Област на висше образование: **2. Хуманитарни науки**

Професионално направление: **2.2. История и археология**

Научна специалност: **История на България (Нова българска история)**

Костадин Илиев Паев е завършил Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий”, специалност „история” през 1989 г. През 2001 г. получава образователна и научна степен доктор. През 2005 г. е избран за доцент и през същата година става преподавател по История на българската държава и право в Правно-историческия факултет на ЮЗУ - Благоевград, където работи и до сега.

Темата за дисертационния труд за придобиване на научната степен „доктор на историческите науки”, избрана и осъществена от доц. д-р Костадин Паев е оригинална, актуална и необходима. Бих казала, че написването на подобен труд е закъсняло, което обаче не е вина на колегага, а на колегията, защото отдавна трябваше да се появи подобно историко-правно изследване, търсещо мястото и ролята на Търновската конституция в контекста на балканския конституционализъм от XIX век. Наистина, както отбелязва и доц. д-р Паев, в много изследвания от първите десетилетия на XX век се споменава за взаимствани идеи и конкретни членове от балканските и от други конституции, но комплексно изследване не е правено. Така че макар да е работено много и по българската, и по конституциите на съседните ни държави, подробна сравнителна характеристика не е правена, което безспорно е първият голям принос на дисертацията. Ето защо адмираiram усилията и положения труд от страна на доц. Паев да се заеме с една такава амбициозна, сложна и нелека задача, изискваща много добро познаване не само на българската, но и на конституциите на съседните нам балкански държави.

Изследването е разработено в обем от 430 стр., включително приложенията и посочената литература. Структурата е добра и напълно подходяща за такъв вид изследване, проблемите са добре очертани и ясно разграничени. Съдържанието е разпределено в увод, три глави, заключение и приложения. В трите глави са включени общо 9 дяла и 72 параграфа. Номерацията на параграфите е последователна от едно до безкрай. Заглавията на главите, на дяловете и параграфите са много конкретни и точни. Дават ясна представа за това, което се проучва. Периодът на изследване е логичен, добре обоснован и напълно коректен.

Цели и задачи на изследването: поставени са няколко основни цели и задачи, които са добре обосновани и в основната си част са добре изпълнени. Някои от поставените цели и задачи са оригинални, такива по които не е работено, други вече са били обект на изследване от други автори, като в случая проучванията на доц. К. Паев допълват, прецизират и разнообразяват тази картина. Една от основните цели на труда е да се направи „цялостен и задълбочен преглед на възникването и развитието на конституционализма в балканските страни до края на 70-те години” на XIX век (с. 28). Не могат да не бъдат отбелязани успешно извършената периодизация на балканския конституционализъм, както и опитите на автора да покаже различните външни влияния, чието проучване доц. Паев поставя като специфична задача на дисертационния труд. Трябва да бъде отбелязано усилието на автора да събере и да покаже известни и неизвестни, неразработвани, но и вече интерпретирани български и чужди проекти за конституционно управление на България отпреди освобождението, както и тяхната класификация. Това също е в голяма степен добре изпълнена задача и е от съществено значение за разкриване на характера и спецификите на българската конституция.

В уводната част специално внимание авторът обръща на методологията на своето изследване. И както е посочено в заглавието на дисертацията, и в методологията отново е потвърдено, доц. Паев прави сравнително историко-правно изследване и набляга на правно-историческия подход. Опитал се е да постигне синхрон между историческите и юридическо-правните методи на изследване и в значителна степен това е осъществено сполучливо, макар сравнително-правният подход да взема превес. В случая баланс е трудно да се търси. По-важно е осъществяване на целите, които авторът преследва. И както доц. Паев подчертава на с. 32 от дисертацията, чрез избраните методи и подходи на изследване той сравнява синхронно и диахронно отделни правни институти от миналото.

Споменати са и другите методи, използвани от автора – правно-догматичен, историко-позитивен, дедуктивен, аналогичен и др. Това е заявената от автора методология.

При отбелязването на приносите към глава първа (точка 5, стр. 33) авторът твърди, че освен в сравнително-правен, той разглежда проблемите и в сравнително-исторически аспект, в контекста на обществено-политическите събития и процеси в балканските държави. И това в известна степен е така, заради което аз давам положителна оценка на неговите усилия и в определена степен и на постигнатите резултати. Естествено, пълно равенство в отделните аспекти на изследването не би могло да се постигне, но все пак авторът се е постарал да балансира между правния и историческия аспект, с известен превес на сравнително-правния.

Трябва да бъде отбелязано, че доц. К. Паев полага усилия да определи значимостта и приносите на своя труд – както в началото, така и по глави много подробно са описани приносите на дисертацията, така, както авторът ги е преценил, така, както се е опитал да ги осъществи. Затова положителна оценка заслужават усилията на доц. Паев да изведе основните изводи и приноси след всяка глава на изследването. Понякога обаче изводите имат характер на обобщения.

Първа глава е озаглавена „Модерният конституционализъм на Балканите през XIX век“. Целта на доц. Паев в тази глава е да покаже зараждането и развитието на конституционализма на Балканите. Авторът започва от появата на първите балкански конституции (тези на Йонийските острови) и стига до създаването на българската, която е последна по време. Българският основен закон е обект на изследване в последната трета глава. С вещина и умение авторът показва основните параметри на конституциите на Гърция, Сърбия, Румъния, Османската империя. Разгледани са различните модели на устройство и управление на съседните нам държави, правата и компетенциите на държавния глава, създаването и функционирането на парламентите; двукамарният и еднокамарният модел на народното представителство, изборността и назначаемостта на депутатите.

Всяка от балканските държави е представена с всички свои проекти, програми, устави и конституции от XIX век, с приликите и отликите между тях, с особеностите. Разгледани са републиканската (Йонийският модел, ранните гръцки конституции от 1822, 1823 и 1827 г.) и монархическата форма на държавно управление. На базата на направените анализи авторът заключава, че монархическата форма се оказва по-подходяща за балканските държави. Представени са и основните държавни институции

на всяка страна; показано е дали конституциите и уставите са учредени или октроирани и как е станало това. Внимание е отделено и на османската конституция от 1876 г., действала фактически само две години, но отнасяща се и до българските земи, които в този период са все още под османска власт.

Основателно е авторовото твърдение, че „основен мотив в борбата на балканските народи за конституционно управление е стремежът им към национална еманципация и отхвърляне на чуждото господство” (с. 136). В тези свои действия балканските държави са подпомагани от Русия, която се стреми да осъществи своите геополитически интереси на Балканите. Като специфично явление на Балканите са определени органическите регламенти на Влашко и Молдова от 1831 и 1832 г., установяващи изборна монархия в двете княжества. Като недостатък е отбелязано това, че бидейки твърде големи по обем, те включват широк кръг въпроси, и така ги правят по-подходящи за граждански кодекс, отколкото за конституционен акт. Другата особеност, която доц. Паев отбелязва за ранните балкански конституции, е че при тях разделението на властите не е ясно очертано, особено в основните закони от първата половина на XIX век, принцип на който по-сетне се обръща по-специално внимание (с. 138) и който заляга в основата на съвременните конституции.

Във втора глава авторът подробно представя идеите за държавно устройство и управление на българите, възникнали в периода на Възраждането. Това се оказва необходимо по различни причини. Показвайки постигнатото досега от други изследователи, К. Паев прави задълбочено представяне на отделните проекти, програми, мемоари, възгледи, идеи за държавно устройство на българите, създадени от български или от чуждестранни общества и организации. В тези предосвободенски проекти и програми идеята за напълно независима държава на българите е сравнително рядка. В повечето проекти „доминира идеята за васална държава или за провинция с по-широко или по-ограничено автономно управление”. Някои проекти изискват международна гаранция и контрол за спазване на утвърдената автономия (с. 226). Монархическата форма е по-популярна, предложенията за република са доста по-редки. Вариантите за титла на държавния глава са доста разнообразни, а правомощията му са не докрай уточнени. Народното представителство обаче е важен компонент от държавното управление. В повечето проекти, искаща административна автономия, се отделя значително място на местното самоуправление и управление (с. 227).

От разработката на тази глава ясно проличава, че когато през 1879 г. българите работят по своята първа конституция, те всъщност вече имат достатъчно ясна представа какво искат и как могат да го постигнат. Редица идеи, принципни положения и конкретни разработки от доосвободенските проекти намират пряко или косвено отражение в Търновската конституция и в Органическия устав на Източна Румелия. И макар в Търново да ползват като модел изработения от руски представители Органически устав, първите ни депутати в действителност дълбоко преосмислят своята конституция, която носи особеностите на българите, включва техните искания и виждания за държавен живот, за устройство и управление.

В трета глава авторът прави сравнително-правен анализ на Търновската конституция с другите балкански основни закони. Това е проблем, върху който се водят дебати още от времето на Учредителното събрание. Доц. Паев търси първоизточниците на външните влияния в нашата конституция чрез сравнителен структурен анализ на балканските конституции. Макар да не отрича широката популярност на тезата за силното влияние на белгийската конституция от 1831 г. върху нашата, авторът смята, че в днешно време тази теза трябва да се преосмисли. Естествено е, че поради факта, че българската конституция се появява последна, то тя прави някои заемки било от балканските, било от други конституции, но има и много оригинални положения.

Авторът отбелязва, че в сравнение с другите балкански основни закони българската конституция е най-голяма – по брой на главите и по членове, по обхват на материята, по конкретизация и детайлизация на отделните въпроси. По-важна от обема обаче е постановката, че както Търновската, така и конституциите на Гърция, Сърбия и Румъния от 60-те години на XIX в. принадлежат към ново поколение основни закони. Като форма на държавно управление те регламентират конституционната монархия от класическия вид, при който властовите правомощия се разпределят относително балансирано между монарха и народното представителство. Разгледани са отношенията между монарха, народното представителство и Министерския съвет по Търновската конституция. Показани са сходствата и различията в правомощията на монарсите в отделните балкански страни; начина по който става конституирането на монархическия институт (чрез наследяване или по избор); видовете регентства и техните права. Разгледани са правата на народното представителство в България и в другите балкански страни, правомощията и задълженията на държавния глава и на правителствата; съдебната власт; ролята на църквата; войската и функциите на главнокомандващия

(монархът); регламентирано е съществуването на военните и гражданските съдилища; специално внимание е отделено на министерската отговорност и на свикването на специалния Държавен съд в българската конституция.

Важен принос на автора е това, че използвайки редица изследвания за отделните балкански конституции, преглеждайки детайлно самите конституции, той прави цялостно сравнително изследване върху балканския конституционализъм през XIX в.

Напълно подкрепям тезата на колегата Паев, че не трябва да се прави класификация на конституциите по отношение на тяхната демократичност или по други показатели, целящи класация. Всяка конституция, в зависимост от нравите, обичаите, манталитета, начина на живот на съответното население, си има определени характеристики и специфики. И не е необходимо те да бъдат подредени и класифицирани по значимост, защото всяка една отразява спецификите на държавата и на обществото, за които се отнася.

Бих отбелязала и това, че доц. Паев е направил много добри бележки под линия – освен историография в тях има обяснения, допълнения, тълкувания и т.н. В много случаи те дават изключително добра информация, която разяснява или допълва основния текст, понякога включва някои по-странични въпроси, които обаче са необходими за изясняване на отделни моменти от изследването.

Като постижение на автора отчитам и това, че е успял да осигури оригиналните текстове и да организира преводите на конституциите на съседните ни балкански държави (публикувани в *Studia Iuridico-Historica* от 2014 г.) и така да може да направи преки съпоставки с конституционните текстове на тези наши съседи и по този начин пълноценно да осъществи задачата си за сравнително проучване на балканския конституционализъм.

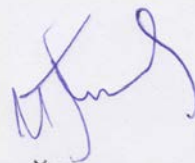
Това, което според мен е било добре да бъде направено -- да се покаже макар и накратко и съвсем обобщаващо какъв е резултатът от действието, от приложението на конституциите в отделните страни. Не достатъчно добре е представено мястото на тези конституции в политическия живот на балканските държави.

Смятам, че в дисертацията много по-категорично трябваше да бъде отбелязано, че някои от твърденията и оценките на старото поколение автори - Владикин, Милуков, Гримм, Баламезов и др. – отдавна са коригирани – например, че българската конституция била най-демократична; конституцията октроирана ли е или учредена (и по този въпрос юристите и историците също са казали думата си) и т.н.

Авторът е представил на журито шест публикации по темата на дисертацията на български език, отпечатани в български сборници и списания през последните 4 години. Освен това той има и монография от 2015 г., разглеждаща някои от проблемите от дисертацията. Това напълно удовлетворява изискванията на закона за публикации по темата на дисертацията.

В заключение искам да отбележа, че идеята на доц. Паев за изследване и сравняване на балканския конституционализъм е интересна и оригинална; темата е дисертабилна, подходът на автора е добър, тезите и концепциите са правилно обосновани и добре защитени; предложеният труд безспорно е приносен и значим, и въпреки направените предложения и бележки, смятам че дисертацията може да бъде успешно защитена и на доц. д-р Костадин Илиев Паев да бъде присъдена научната степен „доктор на историческите науки“, за което аз ще гласувам положително.

София, 26 април 2018 г.

Проф. д-р Й. Гешева